

Bolagsstämman

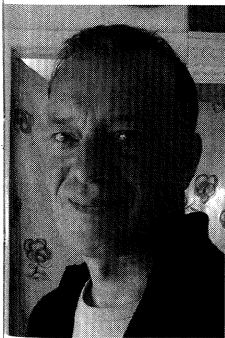
En homosocial ritual i marknadens mitt

MAGNUS MÖRCK är docent i etnologi och verksam vid etnologiska institutionen, Göteborgs universitet, och vid CFK, Centrum för konsumentvetenskap. Han forskar inom projektet "Kommersiella kulturer" och är ledare för projektet "Den dekorerade mannen, en tvärvetenskaplig studie av maskulinitet, mode och makt" finansierat av Vetenskapsrådet.

MARIA TULLBERG är fil.dr i företagsekonomi och forskare vid GRI, Gothenburg Research Institute. Hennes forskningsområde är ledarskap i kvinno- och mansdominerade organisationer. Hon ingår som forskare i projektet "Den dekorerade mannen", där hon studerar affärsmaskulinitet i Sverige och Grekland.

ingen musik möter deltagarna på storföretaget Byggjättens bolagsstämma¹. Bara ett svagt sorl från de församlade stiger sakta uppåt i den rymd som öppnar sig i Grand Hotels Vinterträdgård, centralt i Stockholm. Den sträcker sig flera våningar upp med balkonger och fönster i morisk stil. En växande skara av besökare småpratar, i par eller grupper. Lite avsides serveras frallor med krabbröra och kaffe. Snart syns flera hundra besökare. Företagets ledning och storägare samlas längst fram vid podiet. De hör till den minoritet som är affärsklädd i mörk kostym med enkel knäppning, diskret mönstrad slips och skjorta i vitt eller en väldigt blek ljusblå ton. Skorna ska vara svarta och nyputsade. Men nu går vi in och sätter oss. Att bläddra litet i koncernrevisionsrapporten är ett bra sätt att verka hemtam.

Bolagsstämman är en i lag påbjuden ritual i det börsnoterade företaget där styrelsen och VD möter sina uppdragsgivare, aktieägarna. Den är en *kalenderritual*, en säsongritual som infaller regelbundet varje år, som en skördefest i ett bondesamhälle (Klein 1995, Bell 1997, Schechner 2002). Här beslutar aktieägarna hur årets vinster ska fördelas. På en bolagsstämma framläggs högtidligt olika dokument som årsberättelse och revisionsberättelse för att antas eller avslås. Styrelsen sätter sina platser på spel. *Kan ansvarsfrihet beviljas?*, frågar stämans ordförande de församlade aktieägarna. Som ritual är bolagsstämman systematisk och utarbetad. Platsen varierar mellan olika företag och konjunkturer – Ericsson samlar ägarna i Globen, medan Närikes Elektriska AB kallar till möte på Klerkgatan i Örebro. Men det finns ändå en enhetlighet i formen. Öppnande och avslutande markeras med ordförandens klubbslag. Tiden mäts ut och den styckas i detalj med en dagordning som

omfattar runt femton punkter. Flertalet är formella till sin karaktär, de avverkas snabbt, men är nödvändiga för att definiera situationen, att förberedelserna skötts på rätt sätt.

Bolagsstämman kan anpassas efter omständigheterna. Ett dåligt resultat kan t.ex. besvärjas genom att byta styrelseordförande – en offerritual. När nya ledare utses uppstår en kröningsritual. Den flod av kritik som släpps loss på Skandias stämmor 2004 och 2005 blir en del i en ritual för helande eller rening.

Ordföranden för stämman kan ibland unna sig ett trivsamt tonfall eller ett litet skämt. Den sekreterare som innantill läser upp hur man gått tillväga för att kalla aktieägarna i vederbörlig ordning, fastställandet av röstlängden och liknande använder istället ett utstuderat neutralt tonfall. Ibland kan effekten förstärkas genom en litet förställt byråkratisk röst som vore omöjlig i ett annat sammanhang. Betoningar används flitigt för att lotsa fram publiken till den rätta känslan. Röstlängden är en viktig detalj som hanteras med omsorg. Efter sammanräkning kommer ett slutgiltigt tillkännagivande av hur många procent av bolagets aktier som finns representerade. Betydelsen av tillfället, deltagarnas utvaldhets platsen inskräps. För säkerhets skull finns särskilda "ropare" utsedda i förväg. Deras uppgift är att svara rätt på ordförandens frågor eller lämna förslag till beslut i vissa frågor. På de mer kända företagens stämmor ägnas en stund i början åt foto och posering. Luften dallrar av alla blixtrar. Därefter deklarerar högtidligt ett fotoförbud som blivit ett etablerat inslag i ritualen. I en tid då massmedial exponering oftast eftersträvas av initiativrika informationsavdelningar, blir tillkännagivandet något speciellt.

DEN RITUELLA PROCESSEN

Den verkställande direktören håller ett tal till aktieägarna. Verksamheten under det gångna året summeras. Aktieägarna ska övertygas om att behålla sina aktier inför framtiden. Podiet där han framträder brukar läggas i mörker, övriga aktörer drar sig undan. Så används rum och belysning för att skapa betydelser. Ofta visas VD direkt i storbild på en skärm bakom scenen. Som åskådare låter man blicken flacka mellan den levande personen som plötsligt blir liten och den väldiga förstoringen på duken. Arrangörerna använder allt mer av visuella media för att ge stämorna en mer aptitlig form. För stämmodeltagarna går kanske tiden fortare. Samtidigt bidrar inslag av jippo och spektakel till en urvattnings av innehållet. Under den obligatoriska frågestunden kan den aktieägare som önskar yttra sig. Här kommer sakliga frågor, lovtal till affärsvärldens framgångsrika lejon men också hätska påhopp på falska löften, giriga direktörer eller dåliga affärer. Övriga ackompanjerar med applåder eller missnöjt brummande. Det är en egendomlig och sällsynt form av yttrandefrihet. Enskilda aktieägare kan både kräva och få ganska stort utrymme. Men makten ligger ändå skevt och asymmetriskt på styrelsens och några få storägars sida. Det är lätt att inse om man betänker vilka mängder med information som processas i ett stort företag. Sextio revisorer har granskat verksamheten i Byggjätten inför årets stämma. De små ägarna är alltså tvungna att lita på styrelsen och företaget. Det är förklaringen till den stora bitterhet som präglar uppträdandet hos många små aktieägare på Skandias stämmor 2004 och 2005. Här talar människor som inte bara förlorat sina sparpengar, de upplever sig

*Stefan Persson är ordförande och huvudägare i H&M och innehavare av mer än en miljard röster enligt stäm-
mans röstlängd. Om någon minut införs fotoförbud, detta är den sista tillåtna bilden. Foto: Magnus Mörck.*

också på ett påtagligt sätt ha blivit svikna. Matchen mellan makthavarna och de maktlösa är en ritual i ritualen. Aktörerna på scen recenseras löpande av publiken för sin förmåga att utöva sin makt på rätt sätt. Det gäller att elegant parera påhoppen, med lagom respekt och lagom humor, utan att tappa greppet och bli otålig. – Du, jag tycker din fråga är för personlig, säger en känd affärsjurist som sitter ordförande till en envis frågeställare.

HOMOSOCIALA GEMENSKAPER

Detta är en människans värld, präglad av deras *hierarkier* och *homosociala gemenskaper* (Collingson och Hearn 1996, Connell 1996 och Lindqvist 1996). Med homosocialitet menas i genusforskning enkö-

nade heterosexuella gemenskaper, ofta kritiskt analyserade eftersom de tenderar att skydda privilegier och skärmar av både motsatt kön och homosexuella av bägge könen. Perspektivet på maskulinitet i vår studie är konstruktivistiskt, och genus uppfattas brett som handlingar och socialt samspel att studeras i termer av *performance*, förkroppsligade framträdanden. Kön måste hela tiden göras på nytt i gester och åtbörder, dvs. vi avvisar en expressiv identitetsteori (Butler 1993). Direktören väljer inte en slips för att uttrycka sin identitet. Först i mötet med slipsen uppstår den förkroppsligade direktören. Utan direktör ser slipsen ut som vilken diskret slips som helst. Och direktören utan slips? På bolagsstämman? Något sådant kan man inte tänka sig.

Affärsmaskuliniteten är norm, medan

kvinnor som släpps in ofta väljer att klä sig i mörk dräkt eller kostym för att smälta in bland männen. Men det får inte bli för likt, påstår klädgurun John T. Molloy – i komplett kostym uppstår en undergrävande transvestiteffekt (Garber 1992). En mer självmedveten stil är kavaj i starka eller ljusa färger. Just här kommer lägligt nog den berömda arvtagerskan, en av Byggjättens storägare. Vad har hon på sig? Vi sträcker på oss lite för att se bättre! Hon bär en svart dräkt med breda slag på kavajen. Den är trendigt randig. Ränderna är glesa och lite bredare – så distanserar sig plagget från en vanlig randig herrkostym. Hon söker sig fram mot sin plats på första bänk och hälsar på vägen dit på flera, både ägare och styrelsemedlemmar. En kyss tryckt mot vardera kinden och en lätt och förtrolig strykning med handen mot armen är hennes hälsning. Det är en ritual i ritualen. Ingen verkar nämligen handfallen utan svarar med samma återhållna, men ändå förbluffande kroppsliga artighet. Detta sätt att använda kroppen visar tydligt att det finns andra sätt att uttrycka auktoritet än den gängse, en smula stela maskulinitet som annars är förhärskande. En vanlig svensk VD kan röra på händer och underarmar, men överarmarna förblir pressade utmed med kroppen. Detta kroppsschema har blivit den för tillfället dominerande formen av stiliserad auktoritet.

UNIFORMERADE OFFICIANTER OCH BROKIGA CIVILISTER

Publikens flertal är pensionärer, här hos Byggjätten, som på de flesta bolagsstämmor. De manliga småägarna framtonar som privatmän på fritiden i blazer, slips och udda byxor. Färgerna går i tweed-

brunt, lika gärna som marinblått. Den kvinnliga småägaren väljer proper vardagsdräkt, kjol och kavaj eller något sticakat. Många i publiken är i så hög ålder att de inte längre bryr sig om något mode alls. De bär kanske stormönstrade kavajer som är flera decennier gamla. Bolagsstämman hör till de få sammanhang där också en mycket gammal människa hittar en plats och en uppgift. Utan dem skulle stämmorna inte vara några masspektakel längre.

Representanten för Aktiespararnas förening har infunnit sig, en gråhårig man i sextioårsåldern med tjusarlock och glasögon. Aktiespararna framför både ris och ros på stämmorna och demonstrerar sin strävan att bevaka och öka inflytandet för aktieägarna över styrelsen. Här värvas och behålls också medlemmarna, som ofta möts av Aktiespararnas banderoller och broschyrer före inträdet till stämman. Organisationens representanter förkroppsligar en mellanställning som medlare mellan den genomförda affärsuniformen och småägarnas brokiga blandning. De klär sig som direktörer – men bryter samtidigt mot någon väsentlig regel, t.ex. genom att ha en tydligt mönstrad eller till färgen mörk skjorta alternativt kavaj/byxor i stället för kostym. Deras framträdanden är ofta mycket pålästa, frågor har lämnats in i förväg och de deltar livligt i handskakningsmomentet före själva klubbandet av starten av stämman. Ett ivrigt och demonstrativt hälsande bland styrelse, revisorer, företagsledning, företrädande för fonder m.fl. i maktens centrum. Samtidigt spelar föreningen en viktig roll i att hjälpa till att framskapa de mindre aktieägarna som ett beslutsamt och viktigt kollektiv och ger därmed stämman legitimitet.

Framför representanten för aktiespararna sätter sig snart en man i fyrtioårs-

åldern, en välkänd gäst på stämmorna. Han utnyttjar sina aktieinnehav till att framföra obekväma åsikter och hälsas än med suckar, fniss och instämmanden. Denne häcklare kommer aldrig i tidningen dagen efter. Det gör inte heller den person som vittnar om hur han blivit uppsagd eller de som bara vill stå i rampljuset några sekunder. Flera är väl kända av företagets ledningar och tilltalas personligt med namnet utan egen föregående presentation. Kanske fungerar de som den säkerhetsventil som brukar omhuldas i funktionalistisk ritualforskning. Bristande jämställdhet i styrelserna och företagets ledningar, är de frågor just denna häcklare helst tar upp. Han är ganska ensam om det. Det kan te sig underligt att det är en man som agiterar för jämställdhet. Varför talar inte några kvinnor i egen sak? Det finns kvinnor närvarande, men för dem gäller spelet att framstå kompetent som individ, en som slår männen i deras eget race – utan hjälp av jämställdhetens politiska ingripande. Paradoxen är att endast en man kan ägna sig åt att argumentera för jämställdhet i denna församling. I mörk kostym kan han mäta sig med vilken VD som helst. Men häcklarens outfit avrundas med en grön polo – ett plagg för existentialister och opålitliga.

MÖNSTERPROJEKT OCH SKANDALER

Det gångna året för Byggjätten summeras i takt med att dagordningen betas av. Här finns glädjeämnet att ha fått pris på en viktig kontinental mäss. En film med djärva animationer visas med elektronisk projektor. I ett annat videoinslag vittnar bolagets kunder om det förtroende de känner för Byggjättens nya partnerskaps-

program. Det stora problemet med byggbranschen är tilliten, säger ändå VD sammanbitet. Snart är emellertid en illojal frågeställare igång och river i såren efter asfaltkartellen där Byggjätten tillsammans med "konkurrenterna" ådragit sig mängder av dålig press och jättelika skadestånd. – I Japan gråter direktörerna och ber aktieägarna om ursäkt när dom gjort något, men i Sverige, här händer *ingen-ting*, säger häcklaren och slänger ännu en näve salt i såren. Nästa fråga kommer från en ilsken civilist i enkel stickad tröja. Han undrar över Byggjättens betalningsmoral. Många leverantörer påstås få vänta mycket länge. Byggjätten hamnar ofta hos kronofogden sägs det. Man måste betänka att antalet fakturor i branschen är astronomiskt, säger ekonomidirektören. Hon är kvinna i svart dräkt med en stor grön schal runt halsen som feminiserar en ganska manlig framtoning. Håret är blont och halvlångt, kanske är hon fyrtio år och därmed betydligt yngre än de flesta manliga aktörerna. Här passar det plötsligt att skicka fram en kvinna för att få frågeställaren att framstås som en buse.

När stämman är över strömmar deltagarna ut ur lokalen och nu erbjuds något mera substantiellt. Något förenklat – ju större bolag och ju högre ersättning till ledning och styrelse desto enklare utfodras aktieägarna på stämman. Från kanelbulle och kaffe i plastmugg på stående fot till välfylld buffé med vin och vita linne- dukar. Presenter till de församlade aktieägarna förekommer. H&M delar ut en Karl Lagerfeldparfym i en liten anspeling på sitt samarbete med denna berömdhet. SCA utrustar sina ägare med kassar fulla med mjukpapper – servetter och hushållspapper. SKF serverar en liten kaka formad som ett kullager medan Närikes Elektriska AB bjuder på en enkel

Bolagsstämman är en kalenderritual. Men som juridisk person kan aktiebolaget också fylla år – födelsedagens ritual. Här 150 år för Skandia i en prövningens stund. Grädden är passande syrlig. Foto: Magnus Mörck.

karamell. Bolagsstämman hör otvetydigt till produktionssfären, men konsumtions-samhället ger sig till känna genom normer och förväntningar. Stämman gör ett aktieinnehav till en upplevelse, en konsumtionshändelse. En hel del människor i publiken är säkert också här främst för att det är lite liv och rörelse och gratis fika. Övriga visar en äldre man ett litet klipp ur *Dagen Industri* för sina bordsgrannar. En känd direktör säger att man i år lagt extra majonnäs på smörgåsarna för att pensionärerna inte ska stoppa dem i fickorna. De gamla låter klippet gå runt och skakar på sina huvuden.

Som ritual är bolagsstämman säregen genom att sammanföra näringslivseliten och en mängd av små aktieägare. Mot-

sättningar dras fram och ventileras. Men här skapas kanske lika ofta en illusion av att det finns verkliga alternativa sociala krafter (Bell 1997:155). Storbildssändningar och påkostade företagspresentationer har på senare år gjort stämmorna mer spektakulära. De många småägare som slutit upp blir alltmer av en publik som ska underhållas – när det borde vara de som är de verkliga aktörerna. Här avspeglas utvecklingen av själva aktieägandet genom börsens förändrade roll. Den har gått från en tydlig grupp av privata investerare/risktagare med krav på inflytande och insyn till en stor, anonym massa av små aktieägare och en begränsad men inflytelserik grupp stora aktieägare i form av fonder som representeras av tjänstemän

utan eget privat risktagande. Därmed töms också börsbolagens bolagsstämmor på sitt ursprungliga innehåll och blir mer av ett arrangerat spektakel. Ett tecken på det är också massmedias ökande uppmärksamhet av stämmorna mera som performance än som tillfälle för ny information och viktiga beslut. Framgångsrika direktörer beundras. Samtidigt är rätt sorts maskulinitet en sak att förhandla och strida om. En indignerad gråhårsman som kämpar för sin rätt – eller en slipad makthavare med dämpade gester? Ung och hungrig i fräck kostym eller skepparkavaj och tunnhårig, men vis? Femhundra aktier och en trea hos HSB eller en miljard och villa på Djursholm? Här blir stämman scenen för ett moraliskt drama, en plats att agera ut olika maskuliniteter, att se vad de går för, pröva deras tyngd. Men bortom dessa skillnader nöts männens företrädare in med en bedövande enformighet.

NOT

- ¹ I artikeln refereras resultat från *Den dekorerade mannen*, ett projekt stött av Vetenskapsrådet, där maskulinitet i kläd- och hårmode undersökts i olika miljöer. Maria Tullberg och Magnus Mörck har observerat affärselit och aktieägare på 35 bolagsstämmor i Sverige och Grekland (Mörck och Tullberg 2004). I en annan delstudie har Marie Nordberg följt män ur alla sociala grupper hos frisören i Sverige, Turkiet och Lettland. Projektet inrymmer också rapporter om unga män på NK, om kvinnor i manskläder och barn- och babykläder för pojkar.

LITTERATUR

Bell, Catherine, 1997. *Ritual Perspectives and Dimensions*. Oxford: Oxford University Press.

- Butler, Judith, 1993. *Bodies that Matter*. London och New York: Routledge.
- Collingson, David L. & Hearn, Jeff, 1996. *Men as Managers, Managers as Men. Critical Perspectives on Men, Masculinities and Managements*. London: Sage.
- Connell, Robert W., 1996. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Garber, Marjorie, 1992. *Vested Interests. Cross Dressing and Cultural Anxiety*. London: Routledge.
- Klein, Barbro (red.), 1995. *Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser*. Stockholm: Carlssons.
- Lindqvist, Mats, 1996. *Herrar i näringslivet. Om kapitalistisk kultur och mentalitet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mörck, Magnus & Tullberg, Maria, 2004. *Catwalk för direktörer. Bolagsstämman – en performativ performance av maskuliniteter*. CFK-rapport 2004:02. Centrum för konsumentvetenskap, Göteborgs universitet.
- Schechner, Richard, 2002. *Performance Studies*. London och New York: Routledge.

SUMMARY

Annual General Meetings

A Homosocial Ritual in the Middle of the Market

The elaborate ritual form of annual general meetings held by shareholders of large corporations is studied in the context of a project dealing with masculinity and power. Observations from 35 meetings in Sweden show how the basic ritual has been developed by new acts like showing video presentations of the company. The meetings have become more spectacular, but the visual shows tend to turn the shareholders into spectators, a highly contradictory position, since they are in fact supposed to be the ones in control. The business elite is a male homosocial group with a strict dress code that tends to exclude women by their appearance. Although the meetings are controlled by the board and the inner circle of shareholders, there is also an interesting form of free speech allowed. Asking critical questions adds excitement to the meetings and creates an ambivalence about power and control, a negotiating of masculinities within the ritual.